Трагікомедія

ДІЙОВА ОСОБА

А.

Книжки. На стіні — великий портрет А. Олія. Під ним на секретері маленьке погруддя Толстого. Величезний письмовий стіл, захаращений словниками, книжками, рукописами. А. збуджено товчеться в кімнаті, часто зупиняється, жестикулює, часом завмирає в задумі, знов кидаешься аби-куди.

Бува. наштовхується на стіл. На наших очах відбувається синтез думки.

А.:

Чорт забирай! Були ж колись золоті часи! Ні турбот тобі, ані клопоту, повзаєш собі без паспорта і возиш по підлозі синій автомобіль — був у мене такий, з коліщатками. (Із смішком.) Авжеж, зрозуміло, поки я їх не повідламував. Усі з тобою носяться, панькаються... А тут!.. (З ненавистю вгатив кулаком по рукописах.) Сиди, пиши, видумуй, пробуй... Кат його знає, що іще придумати. Ні днів тобі, ні рядків! Так, на цю тему я вже писав... і на цю писав... на цю писав не я... А-а-а! Стривай-стривай... Є! Воно! СНІД! От де справжнє лихо нашого часу, от де трагедія! Страшна підступна хвороба, отруює весь організм. Таємно, поступово, приховано. Хворий ще нічого не знає. Він сповнений творчої снаги, планів, він має намір одружитися, закоханий до нестями, хоче дітей, багато дітей, завершує роботу над книгою, котра стане вершиною його творчості... ні, геть із книгами — над картиною, так! Він створював її роки. Атож. Кращі роки життя пішли на ескізи, замальовки, на компоновку, дідько його бери! Зроблено десятки варіантів, лишилися сама дурниця — злити це все в одне ціле. Він на піднесенні, він в екстазі, замикається у своїй

майстерні... А вона — медсестра. Скучає за ним страшенно. Закохана, мов кішка, життя без нього для неї — тортури. І от жартома бере його кров на пробу... Нічогенькі собі жарти! Ні, вона — людина серйозна, кандидат наук. Медичних. Хоче будувати сім'ю на суто наукових засадах. Щоб усе відлагоджено, продумано до дрібниць. Щоб гени — ідеальні, генеалогія — мов скельце, ніяких епілептиків у роду... Бере його кров начебто на згортання і раптом у мікроскоп бачить... Жах! Мороз поза шкірою! Кров у жилах холоне! Виходить, у неї — теж. Ні, вони не були в інтимних стосунках. Так більш драматично. Вона сповідує строгі принципи, в неї аристократичне виховання, з колишніх. У діда — Пажеський корпус, Анна на шиї, розстріляний у сімнадцятому, баба — Інститут шляхетних панянок, померла з голоду в дев'ятнадцятому... Скільки ж це їй років?.. Ото сказав. (Лічить.) Це прадід розстріляний, і прабаба, відповідно... Ну правильно, тепер нарешті все збігається. Ніколи не хворіла навіть на грип, удома — стерилізатор, чай кип'ятить сорок хвилин... І раптом у її обранця... Жахіття! Вона в сум'ятті. Перша думка — послати його к бісовій матері, точніше, показати йому на двері, але потім гору беруть зовсім інші почуття. Адже вона його кохала. І кохає. Справді, не дозволяла нічого зайвого, але ж почуття живе, хіба од нього втечеш? А духовна спорідненість? У них вражаюча, неймовірна духовна спорідненість. Обоє малюють, ходять на лижвах, обожнюють Дебюссі, ні, Дебюссі — вже заяложено. Шніткс? М-м-м... Пізнуваю, хоч би рочків із п'ять тому... А от, прошу — Гофмана, так, казкаря. Ніхто його музики ніколи не чув, а от вони люблять, наспівують одне одному... ну і ще там можна щось-таке, не проблема. І от — ніч без сну, доба на каві, тиждень на транквілізаторах, і вона наважується. Вона завдасть на свої вутлі плечі ще й цей тягар. А в неї батько — інвалід, мати — психопатка, в лікарні, брат алкоголік... ні, банально... Наркоман! Теж уже... Токсикоман, чи що? Гомик? Чорт, хто ж у неї брат? Гаразд, придумаю потім. Дисид?.. Ні, тепер це схвалюється. А, от — секретар райкому. Ні, обкому. Перший. Одне слово — родина важка. Але вирішено — вона буде поруч із ним. І потім — у нього ж талант. Величезний, могутній талані! Він завершує картину, можна сказати, справу всього життя. Самісінький у майстерні, голодний, неголений, на вулицю не витягнеш, до неї і не потикається. Вона розуміє, вона все розуміє, вона тонка,

глибока людина. Та треба спішити, відкладати нема куди, слід лікуватися. Так, медицина поки що безсила, але протримати його ще хоча б кілька років. Набирає номер його телефону і, намагаючись нічим себе не виказати, із слізьми на очах, над силу намагаючись зберігати спокій, говорить своїм м'яким неповторним контральто —дівчинкою співала в церковному хорі, ні — в Палаці піонерів, годі консерваторія, хоча що це я — вона ж лікар, піклується про нещасних людей... А! Пішла! Пішла з другого курсу консерваторії до медичного... — працює, працює на образ! Тому що зрозуміла: гам вона буде кориснішою. І от дзвонить і говорить... Ха-ха! А телефон же відключений! Він — у натхненні, у творчому пориві, на злеті, на фінішній прямій, нікого не хоче ні бачити, ані чути; йому все заважає, найменший шурхіт, найгихіший скрип, у трамвай за три квартали ладен кинути гранату, ні, краще камінь, усе ж таки — гуманіст за натурою. Вікна задраєні наглухо, найщільнішс, як у Пруста. Вразлива, нервова, до краю чутлива людина. Так, вразлива. На дзвінки у двері не підходить — обрізав дроти, стуку в двері не чує: в нього подвійні двері; перші оббиті залізом, другі — повстю. Він зараз увесь — поривання, весь — політ, невдер-жимість. В його бетонному підвалі не чутно ні звуку, ані навіть шерхоту. Ну і як же вона до нього дістанеться? Як? Ні, підвал не годиться. Вогко, полотна можуть відвологнути, рами пожолобитися, фарби відшаруються, ні-і, він надто дорожить своєю роботою. Мансарда! Мансарда над сьомим поверхом, голуби... Голубів він давно потруїв — безглузде туркотіння, духовна порожнеча, примітивізм мислення, живуть на самих інстинктах, немає польоту, я маю на увазі творчого, щось там вони до того ж розносять, якусь заразу. І гидять. Загиджують карнизи. Дивитися бридко. Ще й витріщаються один на одного. Давно не бачились! Ну їх до дідька! Вони травмують душу естета. Отож ніяких голубів немає. Але немає й зв'язку із зовнішнім світом. Що ж їй робити? Лізе по пожежній драбині... Ні, надто просто, так кожен зможе... Дереться по ринві, не випробувавши її на міцність, навмання, наражаючись на колосальну просто смертельну небезпеку — колись там у голубому дитинстві захоплювалася художньою гімнастикою, хоча за даних умов краще спортивною, першорозрядниця, виступала успішно, поки не народила, звичайно... {Лякається.) То в неї що — є дитина1.' Хлопчик? І дівчинка? А

чоловіка куди вона діла9 Чоловік іше... Принесли його звідкись чорти... Спився! Покидьок, фарца, валютчик, грав у більярд цілісінькими днями в Будинку композиторів... Непотріб. А навіщо тоді питається, заміж було виходити за такого'? Ні-і, тут не все так просто. Так-так-та-ак... А от, ппошу! Винахідник. Винахідник, котрий випередив свій час. Створив... Що ж він створив? Гаразд, проконсультуюся з ким-нєоудь. Носився із своєю ідеєю, оббивав усі пороги, стукав у всі двері, та розуміння не знайшов. А винахід тягнув на Нобелівську, але ж слід пам'ятати, де ми живемо. Кругом засилля розумак з ріденькими мізками, мікроцефалів у нарукавниках, диплодоків з портфелями. Осміяли, обсвистали, затюкали, затуркали, звільнили з роботи, а чотирнадцять країн Західної Європи працюють тепер на його патенті. Плюс Японія. Південна Корея — так та просто квітне. Залишився, не виїхав, хотів домогтися правди, та нерви не витримали. Колосальна нервова й моральна перенапруга. Запив. А хто б не запив? Біла гарячка: кидався на неї з кулаками, вважаючи її за заступника ВААПу, напередодні відповідальної конференції, де вона мала виступати з доповіддю, поставив їй синець... На конференції не виступила, поїздка до Штатів накрилася, а з нею були пов'язані певні плани... Ну то й як із таким жити? Просив, обливався гарячими слізьми, благав повернутися, але не з її характером. Тепер він уже, звичайно, ані краплі собі не дозволяє, щоранку робить зарядку і п'є по літру морквяного соку натщесерце але пізно — вже нічого не склеїш. Окрему однокімнатну вона за нього виплатила, продала фамільну брошку, прабабину. {Пауза.) Так, ну з оцим усе зрозуміло. Типова картина, впізнається. Деталі, звісно, слід іще продумати, стереотипи — під три чорти, характер прокреслимо, ситуації допрацюємо... Ні, їй-богу, може бути. {Нетерпляче потираючи руки, йде до столу, сідає за друкарську машинку.) Так, стривай, а про що ж це я? І до чого тут цей кретин, винахідник якийсь?.. Теж мені!.. Південна Корея... Тайвань... Тут не знаєш, що у тебе в домі робиться, у власній твоїй голові. Винахідник! Це ж треба!.. Чорт, скільки разів казав собі: купи диктофон, купи диктофон, не скупися, маразматику, коли треба. Працюй з диктофоном, дебіл. І непогані, до речі, бувають, у комісійному. У комісійному! А чому, до слова кажучи, необхідно все діставати через комісійні, через якихось осоружних тіток, знайомих чи — незнайомих, в якихось підсобках, на

товкучках? Та що ж це таке? Доки воно все може тривати? В магазинах порожньо, як виметено, крім вермішелі та морської капусти ні дідька не знайдеш — теж, до речі, проблема. А він приїхав з Канади, там у них зовсім по-іншому. Фірмач, але дружньо настроєний. Хоче зробити посильний внесок, укласти угоди, створити акціонерне підприємство, вивчає попит, настрої людей, ретельно заглиблюється у суть справи. У черзі за майонезом вони знайомляться. Наближається Новий рік, без майонезу — ніяк. Холоднеча, мороз — двадцять п'ять градусів, у них там не так, а він без рукавичок, поцупили у готелі, перемерз. І вона подає йому свої... Ні, краще — він їй. Отже, поцупили в неї? Ну і добре. Зав'язується мила розмова, він дивиться на неї з ніжністю, а черга стоїть на місці: весь час підходять якісь люди, горлані, пхаються наперед, з посвідченнями, то ветерани, то учасники, то пенсіонерки загальносоюзного значення. Він здивований — у них такого немає. Вона терпляче пояснює йому наші правила. Майонез закінчується! Лунають заклики: "По пів-банки в одні руки!" — але все одно їм не вистачає. Розлючені, але щасливі вони виходять на вулицю — треба ще роздобути ялинку. Блукають по вечірньому передсвятковому, залитому вбогими вогнями місту від одного ялинкового базару до іншого. Те, що вони бачать. — краще не бачити ніколи. Хочеться їсти, а нема чого. Він запрошує її до валютного ресторану. З годинку повагавшись, вона погоджується. Уже в роздягалці згадує, що в неї дірочка на колготках, на останній парі. "Я не піду,— говорить вона,— мені незручно". Він у відчаї— кусає лікті, заламує руки. Бачачи його передінфарктний стан, вона все ж погоджується, тим паче, що це єдиний ресторан у місті, де музика грає тихо. Якось вона була вже в подібному закладі — два роки тому, після чого оглухла на одне вухо. Невиліковно. Досі сіпається повіка. Але він цим не бентежиться, він цікавиться її сімейним станом. "Я заміжня,— длубаючись у тарілці з ікрою, говорить вона,— але шлюб мій нещасливий. Ми абсолютно різні люди". Він у захваті. "У нас із дружиною теж мало спільного,— радісно сповіщає він.— Вона не цікавиться справами на моїх заводах, їздить у старому "ролле-ройсі", випуску вісімдесят восьмого року. їй плювати на моє реноме". Вона розуміє, що в Канаді теж стрічаються глибоко нещасні люди. Це їх зближує. І от, між макреллю в томатному соусі і омарами у власному соку, — у ресторані

рибний день, — з'ясовується, що обоє здавна цікавляться екологією, обоє небайдужі до долі нашої прекрасної голубої планети; і він і вона не користуються аерозолями, що сприяє затягуванню діри у стратосфері над Арктикою. Четверга година ранку, ресторан закривається, час іти... На прощання він підходить до "Стенвею" і грає "Пори року" Чапковського — підібрав на слух, дивлячись у себе в Канаді проіраму "Час". Ледь стримуючись, відчуваючи, як клубок підкочується їй до горла, вона дивиться на його пальці, що довбуть знайому з дитинства мелодію, — пізніше виявиться: вона далека родичка видатного композитора, — і розуміє, що згодна на все. Тим паче, що метро не ходить, таксисти возять тільки до Ленінграда, а приватники луплять, мов за кругосвітню подорож. Вони мовчки беруться за руки і йдуть пластмасовим зимовим садом до ліфта. "Швейцар!" — злякано тулиться вона до нього, і його зворушує її недосвідченість. За помірну символічну винагороду у твердій валюті швейцар, генерал у відставці, несе її до дверей номера на четвертий поверх на руках, — ліфт на ремонті, — черговий кадебіст приносить і власноручно відкорковує заморожену пляшку шампанського, а чергова на поверсі стелить ліжко і всипає його пелюстками свіжих троянд. Ну, тепер найцікавіше: любовну сцену хвилин на сорок, щоб усім аж дух перехопило! Тут десь у мене була "Кама-Сутра"... (Підходить до стелажів, шукас.) Зараз ми їх епатнемо! Ну тут же ось стояла. Вже схопила якась свинюка... Що ж робити? Так-ак... Спершу вона на ньому, тоді спинкою, так... що там іще?.. А от! Ні, це ще зарано — народ затурканий, темний, неосвічений, сексуального виховання ніякого, не зрозуміє. Коган! Коган, падлюка, схопив, він тільки одружився. Утрете. Міг би вже хоч чогось і навчитися. (Підбігає до телефону, набирає номер, тут же в розпачі кладе трубку.) Він же поїхав, майнув у медовий місяць, тварюка, з мопо книжкою. А взагалі — теж мені дивина! Сцена в постелі. Та від них уже верне. Всюди. Де треба й не треба. Нічого нового. Не оригінально. Вульїарної Тут би слід, щось такс... незвичайне. Щоб урізалося в пам'ять, змусило замислитися, як ми, свині живемо, куди котимося. Де моральні засади, цнотливість, зітхання нишком, коли боїшся зізнатися, підійти, коли тільки побачити — вже щастя? Де "Гранатовий браслет"? Все, вирішено! Тільки гра почуттів, емоцій, тонкі коливання душі... Номер, ліжко в трояндах, за

дверима підслуховує покоївка, недопите шампанське в келихах ледь береться бульбашками, чарівно іскриться в світлі нічничка... [Зона йде до ванної, і поки шумить душ, у душі нього запеклого негідника щось виникає, якесь незнане доги почуття... Щось тягнеться від душі до душі. А власне — чому негідника? А тому, що більш дієво. Подумаєш: зустрілися двоє хороших порядних людей — то й що? А ти побудь негідником, і тоді спробуй, щоб у тобі пробудилося щось чисте, людське! 1 от вона з'являється: бліде обличчя, від хвилювання, звісно, з нею таке вперше, м'яко спадає на плечі темне волосся... ні, не люблю брюнеток — волосся золотою хвилею вкриває їй плечі, вона в нічній сорочці... Стоп, а сорочка звідки? Не з собою ж вона її носить? А! В його сорочці. Цс зворушливо — — тендітна постать у чоловічій сорочці проходить до ліжка, несміло сідає, на обличчі — складна гама почутіів, невимовні переживання. Він цілує їй руку, теж іде до ванної... І не виходить. Він вирішує, що так буде краще. Джентльмен до самих кісток, із порядної буржуазної родини, — там у них іще збереглися такі, — стоїть перед безжалісним дзеркалом, розглядаючи своє стомлене, одразу змарніле, постаріле років на вісім, розчервоніле од пристрасті обличчя. Внутрішня неабияка боротьба. Мов у отця Сергія. Але ні, рішення прийнято. Стоїть, чекає, поки її здолає сон. І вона чекає, але вже четверта ранку, скоро додому, готувати сніданок чоловікові і вести дитину в садочок, вона і так насилу її гуди влаштувала. Засинає Втома і переживання минулого дня беруть своє. Пролежавши у напівзабутті години з півтори, вона схоплюється, гарячково зиркає на електронний годинник —— час бігти. Па тумбочці бачить записку: "Дорога Марі!.." — ні, не Марі — "Дорога Наталю!" — так буде краще. — "... Я пам'ятатиму про тебе завжди. Прийми, прошу, на нам'ять про нашу зустріч цей скромний трикасет-ний відеомагнітофон. Не буди мене — сьогодні відповідальна зустріч із спонсорами". Наталя одразу ж розуміє, що ця високоморальна людина спала не з нею, а у ванній. їй і на думку не спадає взяти трикасетник, але тут вона вчасно згадує, шо синочок її, її едина втіха у цьому житті, давно мріє про такий. Чергова на поверсі дбайливо загортає подарунок у золоту фо-лію і целофан, кадебіст, крадькома змахнувши сльозу, одво-зить її додому на своїй машині. Канадець же благородно спить у ванній. Йому незручно, кран тече, до

того ж гарячої води немає. Вранці в нього підскакує температура. Ні про яку ділову зустріч і мови бути не може, але все ж він виходить на вулицю і там непритомніє. Надвечір наші жалісливі люди викликають "швидку", і на світанку наступного дня його госпіталізують. Він лежить сам-один, серед багатьох інших хворих у лікарняному коридорі на розкладачці, тому що більше лежати нема де, стискаючи у своєму, розпашілому кулані пакетик із шприцами разового користування, відмовляючись їсти тричі на день перлову кашу. Мови він не знає, лікарі вважають таку його поведінку за голодування і на знак поваги переносять його в інший коридор, до вікна. Місце зручне, але дме. Тим паче — поруч із туалетом. Щоправда, туалетом не користуються — він давно не працює. Але там стоїть холодильник, один на всіх, де хворі, котрі іще в змозі ходити, зберігають продукти. По ночах їх крадуть варяги із сусідніх відділень, і тому їм канадець заважає. У нього безсоння і марення, але всі вважають, що він прикидається і що він — лейтенант із Відділу боротьби з розкраданням соціалістичної власності. І вони ставлять собі за мету отруїти його. Е-е, це вже я переборщив. Через шматок ковбаси? А що? Діждемося ще й не такого. Хоча це вже проблеми охорони здоров'я — навіщо воно мені? А чому б і ні? Вони теж заслуговують аналізу. Аналізи роблять абияк, в аптеках вакуум, забули, який на вигляд валідол, про снодійне для творчої особистості я вже й не мрію. В мене нерви висотані, розшарпані, мучусь тут, а вони... Убивці! Нехай побачать себе збоку! Тим паче, що лікарям канадець теж на перешкоді. Як бізнесмен, як спостережлива людина він помічає, що під час нічних чергувань вони замикаються в ординаторській з медсестрами, мотає на вус, що ліки, виділені їм на тиждень, випаровуються в один день, хворим дають винятково амідопірин, а анальгетики ковтають самі, його шприци одноразового користування щезли безслідно, то ж приспати його практично неможливо — вколоти себе він не дозволяє, боїться через спільну голку заразитися СНІДом. А-а-а! Ось воно! Згадав! Винахідник! Чоловік кандидата наук, а він... він же художник у мансарді. Ху-у ти, слава тобі, Господи. Згадав. Так, ото ж вона вирішує бути з ним поруч у цей важкий для нього час і дереться на сьомий поверх по ринві. Ось перший поверх, другий, третій... Вона стомилася, але поривається у височінь, до нього, до коханого.

Збирається натовп, одні кричать "злодійка", інші — "повія", та вона не зважає на образливі вигуки, вона розуміє... До речі, "повія" — чим не тема? Справді, трохи заяложена, достатньо надокучила, вже не нова — то й що? Адже це зважаючи в якому ракурсі... Подумаєш, зняли два-три жалюгідних фільми, щось там написали в газетах — і це все? А піднятися до художнього осмислення, до діалектичного протиріччя — духу бракує? Це ж золоте дно для проникливої людини. Тільки ні в якому разі не засуджувати, засуджувати найлегше, ти сам он спробуй, не шкодуючи сил, використовуючи кожну вільну хвилину, віддавати усього себе улюбленій професії. На це, знаєте, не кожен піде. Тут слід із співчуттям: сутенеру плати, таксисту найманому плати, рекетирам плати, усім плати, добре, як іще своя квартира є, а коли винаймаєш робочий куточок? Як може нормальна жінка заробити такі гроші? Тут із душею слід поставитися, з розумінням. А особисте життя? Коли — як працюєш у нічну зміну, а вдень відсипаєшся? А які тут випливають драматичні ситуації, які колізії — це ж волосся дибки!.. А як до того ж вона ще й покохає, а професію свою кинути не може — душею прикипіла, серцем присохла, це ж не жарт — стільки років віддала! (Зворушено.) І от вона покохала... Фантастика! До речі, фантастика не завадили б. Усі тепер аж чманіють від фантастики. Наприклад, літаючі тарілки — чим погано? Час уже дати широку панораму подій на тлі поодинокого, на перший погляд, випадку. Пов'язати з дійсністю, непростою, складною, менше утопії, використати ситуацію лише як канву, як узор, до того ж широкі можливості для підтекстів... Так, може бути. Плавно спускається апарат, у них там щось зламалося. Вийшла з ладу фотонна тяга — замість швидкості світла вони вже пересуваються із швидкістю звуку. І ось вони летять над Землею, шукають, де б сісти і раптом — вогні. Вони думають, що це посадочні, їх розпалили брати по розуму, та виявляється — це колгоспники в полі одігрівають трактори, розкопавши їх з-під снігу. Скоро посівна. Від роботи потужного двигуна, хоч він і дихає на ладан, розтають сніги, прогрівається земля, а випромінювана кораблем радіація діє на озимі, що були посіяні, але так і не зійшли три роки тому. Поле змінюється на очах — колосяться хліба у людський зріст, згинаючись від урожаю сам-триста, квітнуть помідори. Голова, Герой із Зіркою, вже передчуває Ленінську премію, він просить

дорогих непроханих гостей залишитись назавжди, або хоча б продати свій апарат, щоб періодично його вмикати. Він обіцяє прибульцям золоті гори: кожному по мотоциклу "ІЖ" з коляскою, тверду зарплату і по два кіло гречки в місяць на брата. Ті кволо опинаються — їм теж сподобалися ці безкорисливі напівголодні хлопці, котрі працюють лише заради того, щоб довести усьому світові: ідея своє ще не віджила. Але є ретроград — він проти прибульців: очікуваний через них урожай дівати нікуди, немає складських приміщень, вивозити його — не вистачить техніки, до того ж не треба удобрювати поля, а куди в такому разі дівати хімікати — знову в річку? Одне слово, море проблем. Він грубо, виклично і недвозначно розмовляє з командиром прибульців, і той обіцяє впоратися і вшитися протягом тижня. Але тут голова, Герой із Зіркою, бачить красуню Ery — дочку командира. І все! День і ніч він кружляє на своєму велосипеді навколо космічного корабля з надією побачити хоча б краєчок її скафандра... (Хмарніє.) Якась нісенітниця. Не життєво. Не тонко. Грубо. Не піде. Закреслюю. Кому цс треба? Ми покликані у цей світ, щоб вражати, до чого ж тут цей розумник, композитор із Зірочкою? Постривай — який ще композитор? Журналіст! Та ні ж бо, як його... А, художник. Атож. Сидить собі у своєму бункері — відімкнув світло й перекрив газ... так-так... а бої вже точаться на вулицях Берліна, у самому осиному гнізді... Бовдур! Які бої! Він же наш сучасник, а у творчості навіть випередив свій час. Гітлср іще тут причепився, сплив із нсбутгя, параноїк! Ну в мене ж і думка працює! Але це й непогано. Працює, бо я існую, мозок функціонує, підказує несподівані варіанти, бунтівливий дух не знає спокою, я — на межі можливостей, я весь — клубок нервів, згусток енергії, гранична напруга розуму, фантазія нестримна, і все цс запліднене високим летом натхнення. Працювати! Працювати щодня — і ніякого попусту. Це і є єдиний шлях! До успіху, до визнання, до реалізації всіх творчих задумів. Яких задумів, нездаро? За півдня теми не можеш знайти? Жодного образу, характеру. От Гоголь, наприклад. Виходжу, каже, на Невський, і носом чую двадцять тем. Щоправда, він же й ніс мав! — куди там моему! (Підходить до дзеркала, роздивляється себе, мацає ніс. Невдоволений.) Авжеж, куди моему до його дзьоба. Тут таки його зверху, шельми. Прибульці ще оці... Добре було б про щось вічне, зрозуміле, близьке

кожному, заповітне. Повість про сім'ю... Почати з бабусь, дідусів. Як у Діккенса. Повіває такою собі патріархальністю... Одного пречудового дня знайомляться молоді люди, а власне — мої батьки. Для мене той день був і справді пречудовим — лотерейний білет. Тато був напрочуд скромною, навіть сором'язливою людиною. Таким залишився він і згодом, коли здобувся всього, про що тільки може мріяти молодий учений. Навіть не уявляю, як він наважився підійти до моєї матінки. А діло було ось як: нікому не відомий біолог приїхав до заштатного містечка. Необтяжливе відрядження. 1 ось він тиняється вулицями, або, як заведено говорити, знайомиться із пам'ятками, котрих у тому містечку зроду не бувало, і раптом бачить красуню. Такі стрічаються — і то дуже рідко! — лише в малесеньких містах. Біолог втрачає грунт під ногами, він сам не свій, він вражений, він гине. Він іде за нею, мов тінь, мов мана, мов сомнамбула, висловлюючись пишномовно. Не чіпляється, не докучає, не клеїть, не пропонує познайомитись, не розпитує, як відшукати таку-то вулицю чи будинок — просто мовчки йде за нею слідом. Красуня озирається раз, другий, додає ходи — не відстає! Коло свого дому, точніше, нерехнябленої напівзгнилої халупи вона зупиняється — він теж. "Що вам потрібно?"— питає вона з викликом.— "Познайомитися з вашими батьками". — Вона знизує плечиками, демонстративно штовхає хвіртку: "Прошу!" Вони йдуть доріжкою, заходять до кімнат, вона каже: "Мамо, тут один динний суб'єкт хоче з тобою познайомитися". — Батька в матері тоді вже не було. З'являється моя бабуся, як завжди, із цигаркою в руці, курила вона винятково "Казбек": "Так?" — "Я прийшов просити руки вашої дочки",— сказав батько. Його нахабство настільки приголомшило мою матінку, що вона навіть не спромоглася відмовити на таке скромне прохання — спасибі, мамо! Через місяць вони зареєструвались і тато забрав її із собою, а за рік народився я. Так починається моє дитинство, отроцтво, юність. Жили ми скромно, вчотирьох, — пізніше до нас приїхала бабуся, — в одній кімнаті, розгородженій книжковими полицями. За сімейними переказами, триста грамів полтавської ковбаси були святом. Тато багато працював, і частенько я прокидався серед ночі від зеленого світла його старенької настільної лампи. Щоправда, тут же й засинав. Безсонні татові ночі обернулися в щасливий день: він дістав престижну премію —

медаль Академії наук, згодом цих премій було багато. Академічні посадовці заговорили з ним як з рівнею. Де наша кімнатка! Дали квартиру, а згодом, коли мій тихий тато став академіком, перебралися до квартирпщі — кімнат у ній було вже не злічити. На той час я вже мав сестру й брата — створювався клан. Квартира була в старому будинку — тепер уже не зводять таких, — височенні стелі, величезні кімнати, простора кухня, широкі довгі коридори, комірчини, всілякі гам підсобки; по ній можна було гуляти й заблукати. Переїздиш ми не квапилися — мати заповзялася робити грандіозний ремонт і підійшла до нього аж надто серйозно, як і до всього, за то вона бралася. Вона, розуміла, то кращої квартири в нас уже не буде, бо таких не існує в природі. Отже треба влаштувати все так, щоб у ній зручно було жити й працювати довгі роки. Очевидно, мати давно виношувала цю думку. У неї виявилися в предостатній кількості зарубіжні журнали з фотокартками й плануванням інтер'єрів, звідкись виникли каталоги, альбоми із взірцями кольорів і відтінків, — навіть будівельні довідники! — вони зайняли окрему полицю. І всю свою шалену енергію вона вкладала нині в ремонт. Це був навіть не ремонт, це була творчість. Ламалася підлога, трощилися стіни, виймалися двері й віконні рами. Будівельне сміття з квартири вивозилося машинами, але, здавалося, його аж ніяк не меншає. І серед усієї цієї пилюги, серед куп пооббиваного тиньку, уламків цегли, дошок, старого зідраного паркету ходила мати: щось прикидала, обмислювала, вимірювала рулеткою. До будування вона ніколи не мала ані найменшого стосунку, і раптом — така неймовірна винахідливість, фантазія, вигадливість, енла-сияснпа смаку. От де вона себе знайшла! І виконроб, і робітники дуже швидко збагнули, що халтури не буде, мати вміла поставити на місце, але головне — вона і їх надихнула, розбуркала в них якийсь запал. Слів "не можна" або "так не робиться" для неї не існувало. Якщо мені потрібно, якщо я хочу— зробити і можна, і іреба. Зводилися на новому місці стіни, прорубувалися ніші, вбудовувалися шафи... А тоді стали звозити меблі. О, Боже мій! З яких комісійних, у яких старосвітських, що доживали свого віку, бабусь, з яких колекцій брала мати усі ці стільці і і гнутими ніжками й мереживними різьбленими спинками, ці овальні столи, ці крісла, ці козетки, банкетки, кушетки, ці жирондолі? Які музейники ще й досі

ридають і кусають лікті, що вся ця дивина не опинилася в їхніх експозиціях? Усе було дібране в одному стилі, в одній кольоровій гамі, а коли щось розсохлося, вийшло з ладу — тут же ремонтувалося; все розставлялося й пересувалося десятки разів, поки не знаходило своє єдине належне місце. Батько дивився на все це із захватом і легким переляком — скільки пригадую, він ні у що не втручався. Він, як і перше, багато працював. Майже ніколи не з'являвся на зборах, не встрявав ні у чвари, ні у сварки, жив відособлено, до влади не рвався. Він був незалежною людиною, ніколи ні перед ким не запобігав, хіба що перед дружиною, у котру був так само закоханий, як і в той далекий день їхнього знайомства. Природа щедро обдарувала його, чого багато хто не міг йому пробачити. Але він ставився до ворогів поблажливо. "Ну подумай,— казав тато, підсміюючись,— а що йому лишається, коли він сам нічого не вміє". І ось знаменний день прийшов: нас повели оглянути житло. Все в ньому блищало і сяяло, тішило око й зачаровувало. Щаслива мати ходила за нами, радо вслу-хаючись у наші зойки та стогони — слів од захвату бракувало. Тоді ж я якщо не збагнув, то відчув: мама — особистість! Яка воля! Яка енергія! Яка творча спроможність! Вона була щасливою, вона пишалася. Собою, своєю працею, пишалася своїм чоловіком, своїми дітьми. Мамі було все важливо: хто з нами товаришує, з ким ми знаємося, хто до нас заходить. Вона неодмінно мала познайомитися з кожним, поговорити, взнати, зрозуміти... У вимогливому допитливому погляді завжди читалося: а ти гідний того, щоб бувати в нашому Домі? І справа туг була не в снобізмі, просто до кожного з моїх друзів вона підходила із своїми мірками: чіткими, виваженими й певними. Якось вона несподівано зайшла до кімнати, коли я цілувався з дуже милим дівчам моїх років. На моє природне обурення мати відповіла: "Але ж це жахливо! Як вона тільки могла дозволити, щоб ти цілував її з рукою в кишені!" Одного разу я випив більше, ніж слід, і в матері тут же з'явилася нова приятелька — із жахом я довідався: ця тітка з дитячої кімнати міліції. І, водночас, коли одна близька мамина подруга сказала, що я ношу надто довге волосся, мати перестала з нею товаришувати — ніхто, крім неї, не мав права робити мені зауваження. Щоправда, невдовзі додому був запрошений перукар. А то ще завела якусь книжечку й занотовувала в ній наші

розмови, коли я відповідав їй надто гостро й непоштиво. Якось я виявив у неї телефонні номери моїх приятелів — мати не полінувалася переписати мій записник. Усе це не миналося так просто — між нами зароджувалося відчуження. Я все ж був сином свого батька і мав неабиякий потяг до незалежності. А що ж мої сестра з братом? Ну, про них розмова окрема. Сестру мати повністю підкорила своїй волі. Мені важко було зрозуміти, як покірливо терпить вона всі мамині зауваження, зачіпки, заборони, не раз бачив я її сльози після чергових вичитувань. Але здавалося: сестра раз і назавжди змирилася й здалася. Вона горнулася до мене, ділилася зі мною своїми таємницями й одкровеннями. Я її душевно любив, але чи то через дурощі, чи то через молодість частенько підсміювався, піддражнював, перекривляв її реакції на всі мамині дорікання: "Так, мамочко. Добре, мамочко. Звичайно, мамочко". "Як ти можеш терпіти?— казав я.— Ти що, інших слів не знаєш?" Сестра погоджувалася зі мною — і по всьому. Вона підкорилася всім правилам Дому. Була вона милою, чуттєвою дівчинкою. Але ж при цьому й брехала безбожно. Знаючи, що за найменшу провину, за кожен крок не на догоду матері її чекає покара, вона з часом виробила в собі віртуозне вміння викручуватися й вибріхуватися. Крім того, в неї з'явився скляний погляд, з ним вона й вислуховувала всі повчання й напучування, не забуваючи, проте, повторювати: "Так, мамочко, добре, мамочко". Насправді ж усе їй було байдужісінько. Вчилася вона абияк, щоправда, багато читала, просто ковтала книжки. Любила багатіти думкою: вчитимсться в університеті, вивчатиме мови, перекладатиме... і ще, і ще... Все не пішло далі прожектів, хоч університетський курс вона сяк-так здолала. У найвигіднішому становищі був брат: із ним носилися, дивилися крізь пальці на всі його милі і не завжди безвинні витівки, він вештався, де хотів і з ким хотів, додому з'являвся, коли заманеться, чого й мені свого часу не дозволялося, про сестру я вже й не кажу. Таку мамину поблажливість я пояснюю не лише тим, що брат був улюбленцем родини; мати вповні вичерпала свій запал, виховуючи мене й сестру, на наймолодшого її не вистачило. Не забудьмо до того ж, що на той час вона була не юною подругою невідомого аспіранта, а дружиною академіка, уславленого на весь білий світ. Це додавало їй обов'язків, і найпершим із них був усе той же: берегти Дім,

додержуватись порядку в Домі; як і завжди, сяючому, блискучому, немовби випрасуваному. Він, як і до того, залишився маминим і слабким, і сильним місцем. Тепер вона колекціонувала скло — витончені вази, посудини й штофи у скляних шафках і на сервантах надавали Дому незнаної досі вишуканості. Приходили гості, часом і високі, і всі вони були в захваті од маминої краси, її ґречності, її кухні — готувала вона пречудово. Не одразу, не всі могли збагнути, яка залізна воля прихована за ціпо непереборною жіночністю. Як і перше, весь Дім, його побут, його зв'язки із зовнішнім світом трималися на мамі. І нерідко бувало: якась нова людина, лише раз зайшовши в Дім, більше в ньому вже не з'являлася — матері вона не сподобалась. І наші друзі — мої, брата, сестри — навідувалися до нас нечасто, хоча в кожного була своя кімната, і жили ми майже сепаратно, відокремлені від батьків довгими передпокоями — ні голосна музика, ані голоси наші турбувати їх аж ніяк не могли. Тонка крига між мною і мамою з кожним днем міцнішала. Мене допікав її диктат, нездоланне бажання браги участь у моїх справах і проблемах, знати усе до останку про мог життя і впливати на його перебіг. Дедалі частіше повторювала вона: "Нехай я помиляюсь, але я — ваша мат". Це означаю одне: слухатися слід беззаперечно. Але — дивна річ! усе ж віл Дому не віяло холодом, жили ми у злагоді, майже завжди обпали всі разом у нашій променистій од світла вітальні. На гой час я вже зустрічався з одпіпо тендітною ісгоіоіо. котра професійно грача на піаніно і вчила французьку. Хоч як це не чинно, моїй мамі Істота заімпонувала, і я час од часу ловив на собі мамин розуміючий погляд. Але ми закінчували інститут, наближалася мить розподілу, а визначатися я не квапився, й Істота, не дочекавшись ні моїх запевнень, ні присягані,, ані конструктивних пропозицій, сіла одного разу в таксі з рожевою лялькою на капоті і рвонула до найближчого ЗАГС у з моїм однокурсником. Я дуже переживав, але недовго: на превеликий мій подив, виявилося, що життя триває, що довкола повно довгоногих дівчат, ладних підтримати тебе у скрутну хвилину не лише морально. І я самовіддано кинувся у гостинні обійми. Мама, із властивою для неї рішучістю, і тут намагалася скеровувати мене в моєму селекційному рвпші, та швидко й вона збагнула: такій силі, як пошук ідеалу, паніть їй протистояти важко. Що там не кажи але й батьки вже не були

молодими — вражий час брав своє. А я вже ходив на службу і двічі на місяць розписуючись у відомості, слухав чарівні слова: "Суму літерами, прошу". І швидко з'ясувалося, що на сусідній кафедрі на олтарі англійської філології палає чарівна й незалежна жіночка. З'ясувалося також, що погляди мої на тс, якою маги бути дружина, багато в чому збігаються із поглядами її колишнього чоловіка, котрого на той час вона ледве здихалася. 1 одного разу я запросив її у Дім. За врочистим столом сиділи гості, багато хто привів із собою дітей. Думка про імпровізований концерт виникла, мовби сама по собі, і ось уже юні генії, заохочувані оплесками, підходили, розчервонілі од хвилювання, до інструмента і, хвацько відбарабанивши "Танок ельфів" або "Турецький марш", сповнювалися ще більшої певності у своєму месіанському призначенні на вщасливленій ними землі. Моя подружка дозволила собі зробити кілька зауважень, цілком безневинних, але неприпустимих у атмосфері загального захвату. Крім того, сиділа вона чи то незграбно, чи занадто вільно, схрестивши свої засмаглі ноги, і це було сприйнято як виклик. Насправді ж, як довідавсь я згодом, у нашій сяючій, освітленій, мов знімальний павільйон, вітальні моя подружка виявила: в неї по шву зненацька тріснула туфелька, що вона й намагалася приховати. Мати, зрозуміло, була з нею привітна, але з її стиснутих вуст, з її прохолодного погляду я розумів: маминих симпатій моя колега не здобула. Та мене це мало непокоїло, мене це тільки потішало. Я був певен і себе, і свого почуття. Сталося, сталося! Того ж вечора проводжаючи свою обраницю, я запропонував їй злити наші долі. Пропозиція було сприйнята прихильно. "Ти жартусш?" — охнула мати, коли я сповістив про своє рішення. На той час уже знайшлася достатня кількість доброхітьок — агентурних відомостей зібралося надміру, вирок не підлягав обговоренню: я припускаюся фатальної помилки. Був викликаний батько, він вислухав матір, співчутливо похитав головою, та все ж обережно зазначив, що тут останнє слово за мною. "І що, вона житиме в нас?"— поцікавилася мати. Я її заспокоїв. "Вітаю,— мовила вона.— хоча й нема з чим". Па весілля з усієї моєї рідні приїхала сама лише бабуся. Вона вже не курила "Казбек", тільки дивилася на всіх — на мене, на дружину, на моїх друзів — із сумовитою й відстороненою ніжністю. Ьабуся випила вина, заспівала кілька старовинних романсів; усі були від

неї в захваті. Бона наспівувала навіть у таксі, коли я відвозив її до неї додому, адже тепер вона жила окремо. До батьків ми заходили рідко — зберігався прохолодний нейтралітет, та щоразу я ловив на собі гіркий розгублений мамин погляд. Вона гак і не змогла збагнути: навіщо, чому вчинив я всупереч її волі. Мої ж сю-сунки із батьком залишилися без змін... (Пауза.) Так... А до чого це я все? Знову занесло, ну? Спогади ці... З них кожуха не пошиєш. (Зиркає на годинник.) Боже ти мій, як мчить час! Що це зі мною? На чому ж я зупинився?.. Ага: канадець, потруївши голубів, замкнувся в мансарді "Інтуриста" і почувається все гірше й гірше. Так... (Пауза.) Ні. Переплутав. У мансарді — художник, а цей... Що з ним? Уже одужав? Я просто не знаходжу місця — як він там? Гаразд, зараз ми з ним хутенько покінчимо. (Пауза.) А й справді — чого з ним воловодитися? Помер у лікарні — та й по всьому. Хоча ні, шкода. Теж людина. Тим паче, що Наталя жде його. Із трикасетни-ком. Із тим, що його синочок її, меткий такий хлопчинка, встиг уже на деталі розібрати. У гуртку "Вмілі руки". А що вона чоловікові скаже? Га? Звідки в неї відик узявся? Не знайшла ж вона, його на вулиці! Рукавички поцупили, а відик знайшла. От іще за неї голова в мене болітиме. Нехай сама із своїм чоловіком розбирається. Ні, гак не можна. Тільки логіка. Усе має бути виважено й продумано. Щоб і голки не просунути. Щоб ніяка собака й не дзявкнула, щоб ніякий критик і цвінькнути не наважився. Хоча вони недорого й візьмуть — обкидають болотом з голови до ніг, що б ти не написав. Теж мені професія! Повчають, повчають — хлібом їх не годуй... Ну та Бог із ними, чоловік їй що скаже? А поїхав чоловік на півроку. До Африки. Він бактеріолог, а гам саме епідемія. От його й послали. Бродить оце болотами у малярійній масці. А тоді заразився туляремією або муха цеце вкусила — і номер. Ну ні, занадто вже похмуро. Той Богові душу віддав, цей... Що ж вона тепер робитиме? Ну, то цього реанімуємо. Одужав канадець. Лікарі довго, але безуспішно боролися за його життя, а тоді його все ж таки, знайшли свої, з посольства, і відкачали за півдня. Надвечір він уже сидів за столом переговорів із такою умовою: якщо лікарню, в котрій він лежав, зрівняють із землею, а лікарів позбавлять дипломів, він задурно збудує нам цілих три з їхнім обладнанням. На тому й погодилися. Головлікар добу плазував на колінах, заклинав малими дітьми, божився повернути всі хабарі за операції та за ліжко-

місця, але канадець невблаганний. І от напівживий, окрилений, кружляє по місту — шукає її. Але де? І тут його осяває! Блискуча здогадка! На четвертий день він знаходить її у черзі за хеком сріблястим — День шахтаря, без хека не обійтись. Кидається до неї — вона вже ледве тримається на ногах,— підхоплює на руки, намагається віднести до свого "порша", але вона, судомно вчепившись за бабцю перед собою, волає: "Ні! Тільки не це!" І її можна зрозуміти: залишилося достояти якихось чотири години. Одліпившись від бабці, вони прямують до "порша", з котрого на той час уже видлубали фари, зняли двірники й колеса... От іще, до речі, проблема, слід запам'ятати... їхати нема на чому. А їм і не потрібно їхати: вони ширяють над надвечірнім містом у промінні призахідного сонця, як у Шагала, тим паче, що вулиці й тротуари, як завжди, перериті, довкола купи землі, обрізки труб і ще якась будівельна гидота. З труб хлюпоче вода. За цей час вони вирішують побратися. Звісно, до нього вона не поїде, це однозначно, вона надто любить свою батьківщину, злиденну, зате най-багатшу духовно, хіба що так, на день-два, прилучитися до загальнокультурних цінностей, походити по музеях, ближче познайомитися з їхніми контрастами. І знову вони відкривають номер, знайомий їм до болю номер готелю, що навію на них такі ніжні й сентиментальні спогади. Але ж тепер усе вже буде по-іншому... (Пауза.) Це так думає абсолютно недосвідчений ловець чтива, повний профан у літературі, жалюгідний пігмей інтриги і фабули. Вони відкривають двері... Ха-ха-ха! У номері на купі чемоданів сидить дружина, його дружина. Прилетіла, голубонька, скучила, вирішила зробити сюрприз. Німа сцена хвилин п'ять. Тут я змальовую складну гаму почуттів, вирази облич, нервове посмикування повік, судомне зіпання ротом, тахікардію, дистонію — це зрозуміло. Але далі, далі? За цей час його дружина скінчила курси менеджерів у Прибалтиці і цим самим зруйнувала несхитний, як здавалося, мур, що розділяв їх. Окрім усього, вона ще й зробила собі пластичну операцію і нині виглядає принаймні як Наталчина дочка, а головне — нагадує чоловікові про шлюбний контракт, що геть вилетіло йому з голови, — за яким у разі адюльтеру дев'яносто процентів його рухомого й нерухомого майна переходить до неї. І Наталя розуміє: проти таких потворних і жорстоких законів їхнього суспільства вона безсила. "Прощавай", —

шепоче вона знекровленими губами і вкрай депресо-вана, спустошена, вимучена й виснажена чвалає довгим готельним коридором, нафаршированим апаратурою для стеження. Ось співчутливо тисне їй руку чергова, котра на своєму віку бувала в бувальцях, скрушно стає у фрунг старий досвідчений швейцар дядько Микола, як любовно звуть його в органах, знайомий кадебіст на мить одривається від приладу нічного бачення і віддає їй честь. Поза сумнівом — усі ці чужі люди вже не випустять її з очей. І знову нічне місто... Темінь єгипетська. Суцільну тишу порушує лиш дзеленчання шибок у віконних рамах — це готуються до святкового параду танки. Ось Наталчину тендітну постать освітлюють фари однієї колони, другої, третьої... А тоді вона розчиняється у темряві. І ніяких однозначних кінцівок. Ніяких посмішок Кабірії. М'яке запитання зависає в повітрі — що чекає на неї? (Сам вражений тим, що сталося. Завмирає.) Ху-ух. Здається, воно. Та-ак, ну, тепер за роботу. Розширимо, зважимо. На сльозі, на сльозі, звичайно, але другим, третім планом. Так, щоб жінки не заливали сльозами сторінки, а бібліотекарі відмовлялися приймати книгу, просто щоб довго й сумовито зітхали, а чоловіки замислювалися над тим, чого не вміють берегти. Так, це література моральна. То й що? Саме в наш час загального падіння моралі, нівечення вікових засад суспільства гака й потрібна. Архі-необхідна. Дещо сентиментально — то що ж за біда? Хіба сльози не очищують? Одна-єдина сльозинка немовляти не очищує? Туз би непогано підпустити що-нсбудь крилате. Типу: "Допоки, Капліно?.." або ж "Париж вартий меси" чи, принаймні, "Проте, я вважаю, Карфаген має бути зруйнований". Теж непогано. М-м. (Прибирає полі.) "Проте, я вважаю..." Чорт, якого актора втратили в моїй особі... Теж було. Наполеон, чи що? Усе було. Усе крилате вже випурхнуло. От, до речі, чим не проблема: один пише-пише все життя, старається, трудиться, із шкіри пнеться, перелопачує тисячі тонн словесної руди, — теж не я сказав, а шкода — не відходить од машинки — і нічого. Глухо. Все намарно. Ніхто тебе як не знав, так і не знає. А інший так, між іншим, мимохідь щось там бовкне, і масні: вдячна пам'ять нащадків забезпечена. Прикро. А коли подумати? А перефразувати? А ту ж саму думку оформити новою словесною оболонкою? Гак, щоб ніхто не здогадався. Ти знатимеш, а більше ніхто. "Проте, я вважаю, Бердичів

ма< бути зруйнований". Ахінея якась. До чого туї Бердичів? І за віщо? 1 взагалі антисемітизмом відгонить. Кому це потрібно? Не знаю, може, комусь і погрібно, а мені гак точно ні. Панове, мені це не потрібно! До речі, теж тема. Вона — аристократка, а він — єврей. Але командарм. Але смаглолиций. Дістає призначення за кордон. Вона вирішує їхати з ним. Усе кинуто: звичне життя, рідні, друзі, ідеальні умови побуту. Але джура-негідник заздрить їхньому нелюдському щастю і вирішує... (Згадав. Спохмурнів.) А-а, он куди мене занесло. Теж було. Отелло. (Обізлився.) Ну то й що? Усе було. Нічого не було, чого б не було. Он про кохання пишуть тисячі років — і нікому не набридне. Читають, охають, вмиваються слізьми, хапаються за серце. А де хоч щось нове? Він любить її, а вона його — ото диво! Або вона іншого. Чи він іншу. Так ні ж бо — доять і доять тему без усяких докорів сумління. І доять, 1 лоять... Щоправда — це як поглянути. Інша річ — могутність таланту, глибина проникнення, сила відтворення... Цього мені не позичати. Але те-ма, тема... Сюжет — так, не моє слабке місце. А от розробка характерів, психологізм — тут ми ще подивимося, чиє зверху. Трясця його матері! — ну як усе ж таки добре художникам — устроми собі в склянку яку-небудь хирляву гілочку, як нема натхнення, та й малюй собі. То на підвіконні, то в альтанці. То в промінні світанкового сонця, то в промінні призахідного. То осінь тобі довкола, то весна. Набридне —-візьме цю саму гілочку у вазочку вставить чи ще там куди. Ну чому я не художник? За півдня вже двадцять картинок намалював би. А композитор? Устав собі зранку, після вчорашнього трусить, голова тріщить, руки тремтять, ледве доповз до рояля — па-ба-ба-ба-а!!! — і весь світ цитує. Ні, так міркувати, звичайно, не можна. Примітивно. Соромно. Такі міркування не гідні справжнього митця, вони принижують його. Слід поважати представників суміжних творчих професій. Отож — кохання... А до речі, як там мій художник? Адже до нього по іржавій, позбавленій будь-якої привабливості й естетики, трубі дереться, ризикуючи життям, йото обранка. А він нічого не знає. Він у цей час стоїть біля прочиненого вікна з пневматичною рушницею і цілиться в чергового голуба. І враз чиясь рука мелькає в нього перед носом, чіпляється за карниз, а годі з'являється і вона сама. А карниз, між іншим, не новий, будинок давно не ремонтований, як і всі інші будинки в районі, у стінах ірішини, дах

протікає, —— пожильці не раз скаржилися, — і карниз ось-ось відірветься. Спершу він сахається від неї, а тоді уважніше вдивляється у її спотворене жахом і любов'ю до нього обличчя, і здається йому, що перед ним мерехтливе видіння, геній чистої краси... А тоді враз його осяває —— а сто-крот же твою ма! — та це ж вона! Вона! Кидається до неї, подає безкорисливу руку допомоги, затягує до себе. І враз якась незрозуміла, потойбічна містична сила... Apropos, щодо містики — на неї нині попит. Усі ці гадання, руни, блюдечка, гороскопи, дзеркальця, віск... Може вийти непоганенька річ. Ну гаразд, це потім, а тепер містична сила кидає її до нього в обійми. А він заріс, неголений, немитий, нечесаний, висхуд-нип, лише огонь ув очах — невгасимий, незнищенний вогонь, що в ньому згорають на попіл кращі діти людства, істинні жертви ідеї, котрі присвятили себе служінню людям. В ній прокидається величезна ніжність. Ніжність матері, сестри, дружини. Так, дружини. Вона відчуває у цю мить, що готова стати матір'ю. І тут її погляд падає на щойно завершене полотно. Так-так, ця сцена, мов жива, стоїть у мене перед очима: півморок мансарди, дах із дірками над головою, крізь них час од часу пробиваються промені холодного осіннього сонця, і один з них падає саме на картину, надає їй неповторного звучання; вона ніби освітлюється із середини, це наче чари. О, ці фарби!.. Фарби він готує сам, як давні майстри: не довіряє вітчизняній промисловості — товче у ступі, розтирає, змішує, пише лише на жовтках, — ця композиція, цей мазок, цей ракурс! Цей грунт!.. Ні — ніякого грунту. Левкас! Він пише на дошках. Ікони. І штовхає їх потім, звичайно ж, не в Монголію. Але все одно — вона вражена. Ніколи в житті не бачила вона нічого подібного. Та й ніхто в цілому світі не бачив. І не побачить, тому що через несправність електропроводки мансарда разом із будинком згорить. Вогонь перекинеться на поблизькю залізничну станцію, де стоятимуть цистерни з нафтою, і на фосфатний завод. Уся палаюча отрута поллється в останню в країні реліктову красуню-річку, де ще водилися осетрові. На щастя, жертв не буде. Електрика, з чиєї провини сталася пожежа, позбавлять місячної премії. .Але це потім, у другій частині, а тепер!.. Із тремтінням у душі, шанобливо опускається вона перед картиною навколішки, притискає руку до грудей — у неї гарні груди, і зараз — напівоголені: ще б пак, спробуй по ринві на

сьомий поверх! — а затим зводить свої набряклі від сліз очі на нього. У цю мить вона здатна на все. Забувши про мету свого візиту, вона кидається на нього — який же я швидкий, — вона повільно устає, несміло наближується і віддано кладе голову йому на плече. Усе вирішилося для неї в лічені секунди. Нехай! Нехай гам хоч що! Це сама доля, провидіння, фатум! Вони пройдуть решту свого недовгого життя рука в руці, пліч-о-пліч, нога в ногу. Краще декілька років разом із генієм, ніж усе життя з якимось ідіотом, котрий не відрізняє раннього Дюрера від пізнього Сезанна. І в цей час на підвіконні завуркотіла голубина пара — чорт забирай, який символ! Він відсторонюється од неї, вона ж, знаючи його милі звички, із жахом спостерігає — що ж то буде? А він уперше в житгі набирає в жменю пшона й сипле їм. І сонячний промінь, що несподівано пробився удруге протягом дня крізь дим із труб сусіднього коксокомбінату, освітлює його по-своєму добродушне, в чомусь навіть миле обличчя. (Пауза.) Так, це життя, життя, і ніякого сюсюкання, ніякого псевдоромантичного блявкання. І все зрозуміло без зайвих слів. Геніально! (Пауза.) Але не більше. (Пауза.) А коли чесно, поклавши руку на серце... Одверта маячня. Абзац! Приїзд! Бридня повна, щоб не казати більше. Та що ж це зі мною, врешті-решт? Куди я кочуся? Чи вже скотився — далі нікуди? Що ж це я нічого не можу придумати? Нічого путнього? Але ж цього не може бути! Досі придумував, і раптом — маєш, не можу... Адже писав я колись!.. (Із пафосом.) Адже гримів!.. Ну, припустімо, не гримів, а в певному колі був доволі добре відомий. Були ж у мене милі речі, щирі, лише мої... Як мені вибратися з цієї прірви? За часів Нерона жив ност, котрий писав погані вірші. Імператор сказав: убийте його батька. Коли і після цього поет не став писати краще, Нсрон наказав: а тепер убийте і його самого. І в мене ж були свої гіркі часи, вони ще в мені, я про них думаю... То ж — усе на спродаж? Інтимні речі... Навіщо? А як і тут нічого не вийде? Тоді пиши про канадця, про мансарду, про красуню Ету. Куплять, старий, кожному читачеві — по письменнику. Ні, досить, досить чужих слів, чужих думок, мас ж бути і в мені хоч щось своє! Свої радощі, свої страждання... То, мабуть, з них і почнімо?.. Спробувати ж можна. (Дурним голосом.) Послухайте! Послухайте надзвичайно сумну історію, розказану свідком учасником усіх подій, і коли хочете, зробіть для себе

певні висновки. (Звичайним тоном.) Отож подзвонила сестра... Та ні, яка там сестра — від неї дочекаєшся, аякже; три роки тому вона якось побачила мене на вулиці і навіть перейшла на інший бік, аби я її не зупинив. Подзвонила братова дружина. З Того дому мені ніхто не дзвонив уже декілька років, як, про те, і я в Той дім — ми взагалі не підтримували стосунків, тому я одразу відчув — щось негаразд. "Мати в лікарні", — сказала вона. :— "Що з нею?" — важке передчуття вже накотило на мене. Такий стан був мені знайомий — я уже жив у ньому довгий час. Років за десять до батькової смерті я, пригадую, прокинувся серед ночі од такого ж відчуття — страху за його життя. Майже одразу схопилася на ліжку дружина — мої біоструми передалися їй: "Що? Що сталося?" — "Нічого, спи". — "Тобі щось наснилося?" — "Та спи ж!" — Згодом вона вже знала, в чому річ, намагалася заспокоювати мене, хоч і розуміла — усе намарно: я тинятимусь по квартирі, сидітиму на кухні, засинатиму під ранок. Ніщо не віщувало трагедії. Батько був здоровий, багато працював, а коли збирав гриби — я за ним і не поспівав. У лісі взагалі здавалося — ми з ним мінягмося роками. Тоді я враз помітив, як він різко схуд, буквально на очах. Уже згодом

один старий батьків товариш розказав мені, одо той усе знав. Якось вони сиділи на дачі й тато раптом зізнався: "Професор сказав мені, що я дуже хворий", — на очі йому накотилися

сльози. Та він швидко опанував себе і продовжив якусь сторонню розмову, не став слухати ні слів розради, ні втіхи. Він помер дуже швидко. Спершу йому зробили операцію, здавалося,

йде до одужання, а годі майже одразу, за два тижні, його не стало. Я чергував біля нього в лікарні — мало не весь час він був у забутті. Часом пізнавав мене, заводив розмову, навіть

жартував, а затим погляд його згасав, наче ховався всередину чи спрямований був крізь мене. Я розумів: тато мене не бачить, він уже не зі мною. Де він витав у той час? Чи був звернений його невидющий погляд до тісї далечини, куди вже ладна була летіти його бідна душа?

Одного разу він занервувався, став розглядатися, а тоді мовив: "Поїхали!" — "Куди?" злякався я. — "Он там у мене гроші, зараз візьмемо машину і подамося додому". — "Тобі ж не можна, тату". — "Поїдемо, допоможи мені встати", — і він звівся на ліжку. Я підтримав його за плечі, ще зовсім недавно такі міцні, і крізь лікарняну сорочку відчув під своїми долонями кожну кісточку. Жаль і біль пройняли мене. Я притиснувся щокою до його голови, ледве стримуючи схлип, не знаючи, що робити, що сказати — адже я мав щось казати. Ллє він сам опустився враз на подушку, про щось напружено думаючи. Тоді всміхнувся: "Я щойно бачив тата. І маму. І Петра Шевчика. Ми збирали гриби..." Я зрозумів: він щойно побував у своєму дитинстві. "Що, таточку, тоскно тобі?" — "було б іще тоскніше, якби не було в мене тебе". — шепнув він, ледве ворушачи губами. І помер він хоч і не при пам'яті, та дочекавшись усіх нас: ми чергували по одному, а того разу зібралися всі разом — мати, сестра і я — брат був далеко, в іншій країні, — і тільки-но увійшли до палати, як він захрипів важко й страшно, до нього кинулася медсестра з уколом, але туг маги здивувала мене ще раз. "Навіщо? — вигукнула вона. — Адже ви подовжуєте його страждання!" — і навіть спробувала спинити її руку. Укол не допоміг, за мить усе було скінчено. Я заплакав. "Не плач,— сказала мати.— Не можна". Я погладив татове обличчя, я поцілував йому руку... Брат приїхав на похорон з аеропорту. "Слава Богу,— сказала сестра,— ти встиг". І дивною видалася мені ця фраза. За що слава Богові? За те, що брат устиг саме сюди? І от через роки, через багато років, коли жіночий голос у трубці сповістив мені, що мати в лікарні, знов щось холодне й жорстке, мов іржаве лезо, увігналося в мене. Я збагнув усе. "Що з нею? " — "Не знаю. Погано із кров'ю". Я поїхав до лікарні. Мати стріла мене з усмішкою, наче не було між нами довгої розлуки. "Що з тобою, мамо? Чому ти в хірургії? Тебе готують до операції?" — "Ні, в мене тут знайомий лікар". Все це видалося мені протиприродним, підозрілим, але коли хочеш вірити — віриш. Згодом я дізнався: операцію зроблено вже місяць тому, а від другої мати відмовилась. Та й лікарі не наполягали. Боялися — не витримає. "Підлікуємо,— говорив мені професор.— Підлікуємо". — "Але що з нею усе ж таки?" — "Я вас бачу вперше, розумієте..." — "Та яке це має значення — вперше чи ви мене знаєте з дитинства?" — "Нічого,— не

відповідав він мені прямо.— Ось крапельниці робимо, полегшає, ще один курс проведемо. Підлікуємо". Дивна напівбожевільна розмова. Але не міг же він промовчати, якби було щось страшне! Рідним зобов'язані говорити! А дерева стояли темні, наче облиті водою, бруньки ще не набубнявіли, та передчуття нового життя вже бриніло в березневому повітрі. А може, нічого серйозного?— тішився я думкою.— Просто мати попросила зателефонувати мені, щоб нарешті побачитись. От-от, саме так". А пам'ять повертала мене до подій шестилітньої давності. На п'ятий день по батьковій смерті мати раптом заявила, що моїй дружині не слід було приходити на похорон: "Як вона могла? Вона що, не знала, як тато до неї ставився?" — На той час їхні стосунки з дружиною зіпсувалися остаточно.— "Я знаю як до неї ставилася ти, до чого тут батько?" — "Це так тобі здається! Тато був м'якою людиною, він не хотів при тобі говорити про неї!" — І вона згадувала й згадувала всі кривди, котрих, як їй здавалося, зазнала вона від моєї дружини.— "Тут немає винуватих,— зазначив я.— Коли люди не сприймають одне одного, вони завдають прикрощів мимохіть". — І не думай,— вигукнула мати,— що ви з нею житимете в цьому домі!" Я вражено дивився на неї: як могла вона почати цю розмову саме тепер? — Залишайся в ньому, мені він не потрібен!— крикнув я, встав, надягнув пальто і вийшов з рідного гнізда. Більше я до нього не повернувся. Лише написав матері, що в мене немає ні претензій, ані рахунків — пішов, і по всьому. Сестра перестала бачитися зі мною одразу ж; а бувало, заходила до мене, сиділа годинами, туркотіла, розказувала про дитину, а тут — як відрізало. Брат іще якийсь час кріпився, а тоді щез і він. Стало зрозуміло: контакти зі мною заборонені. Яка непересічна сила волі,— думав я про матір майже як про чужу людину. Налагодити стосунки я не намагався. Лише років через три ми випадково зустрілися з нею на кладовищі, на батьковій могилі. Чому ж ти не приходиш?— запитала вона.— "Навіщо? Щоб дізнатися, що мені не місце у власній домівці? В мене є дах над головою". — "Яким ти став грубим,— мовила мати і, помовчавши, додала.— Я хвора..." — "А що з тобою?" — Та вона не відповідала. Я придивився до неї уважніше. Ніхто ніколи не давав матері її віку. Усі постійно помилялися. І тепер вона виглядала так само. "Гаразд, мамо, зайду". Я не зайшов. Я, як і перше, жив своєю образою... Після нашої

зустрічі в лікарні я навідувався до матері майже щодня, та відчуженість зберігалася, і ні я, ні вона так і не переступили межі, що пролягла між нами. За місяць матір виписали. Вперше за останні роки я переступив поріг батьківської домівки. Ми накрили стіл, навіть випили за її одужання. Ми з братом сховали у нього в кімнаті, щоб не шокувати матір, пляшчину горілки і час од часу ходили прикладатися, тож годинки за дві були в піднесеному настрої. Під кінець я випив за маму, сказав, цілком щиро, що вона в нас завжди — королева. Маги квітла — дивилася на нас сяйючи посмішкою: ми так довго не збиралися всі разом. Через місяць її знов забрали. Тут уже й дурень усе збагне. Знову лікар мимрив щось недоладне, але у вічі дивився відверто й від/гано. По довгому ланцюжкові приятелів, напівзнайомих і незнайомих мені людей я взнав діагноз. Жити матері залишалося менше ніж півроку. І почалася біганина в лабіринті. Я знайшов чудового лікаря: лікус нетрадиційними методами, травами, соками, розтираннями; аллопати її не виносять, надто коли вона ставить на ноги безнадійних, приречених. "У вашої мами остання стадія,— сказала вона.— Буде важко. Ручатися ні за що не можу". А річ ось у чім: токсини з пухлини, що починає розкладатися під дією ліків, розносяться знеціненою опромінюванням кров'ю по всіх органах — ті борються, але щодень слабшають. Що краще йде розсмоктування, то більше токсинів, і все важче опиратися їм печінці, серцю, підшлунковій, щито-видці... Замкнене коло! Ні ліків, ані жирів — овочі, фрукти, свіжі соки, дуже багато, з ними токсини виводяться. Ніяких консервантів, відвари з трав, усе в суворих пропорціях, неухильно дотримуючись припису, паузи не більше години. І ще, і ще... Друзі мішками приносили в дім кропиву, чистотіл, куль-бабки, польовий хвощ... Усе перекручувалося, відтискалося, готувалося. І через місяць пухлина розділилася надвоє, тоді ще... Стала сочитися. Тоді підсихати. Темна скоринка поступово відпала — під нею було чисте рожеве тіло. Ми тріумфували, та зцілителька нашої радості не поділяла. "Пухлина вбита, але токсини... Вони ще небезпечніші. Ви не уявляєте, що оце відбувається". Так, ми не уявляли. Я лише бачив обличчя моєї мами, наполовину приховане пуховою хустиною — вона схудла і тепер мерзла, — обличчя, котре ставало мені дедалі дорожчим. Ми мало що сказали одне одному, не шкодували вголос за роками розлуки, не обмовились

ані словечком про тс, що розвело нас колись, але щодень оте, обірване, несподівано зв'язувалося між собою і між нами. А брата біда обтяжувала. Надто вже він звик бути щасливим. Часто зривався, зникав з приреченої домівки, висів на телефоні і жалівся, картав долю. "Та замовкнеш ти нарешті?— ледь не закричала мати, почувши одне з таких одкровень.— Навіщо ти розказуєш усьому світові, яка я хвора і як тобі важко?" Він робив усе, що від нього вимагалося, але був не з нами, був сам по собі. Здавалося, він зовсім не розуміє, що діється, до чого ми йдемо. Він уникав будь-яких розмов. Часом ішов на кухню, готував собі щось на плиті — і все це у метушні і шарварку, що панували в квартирі. Щоправда, готував він дуже смачно. У матері він не з'являвся. "Що з ним сталося?— шепотіла мати.— Адже я любила його більше за всіх". Сестра моя кволо тинялася з однієї кімнати до іншої, часто лягала — жалілася на нерви, на печінку, не давала ладу ні травам, ні процедурам, і поступово так вийшло — коло матері залишився лише я. Мати ж зачудовано дивилась, як я всього навчився, — зрозуміло, в необхідних межах, — я вже вмів орудувати скальпелем і хірургічними ножицями, звично брав до рук бинти, тампони, я вже робив їй перев'язки... "Які в тебе руки,— говорила вона.— Мені так боляче, а я їх зовсім не чую. Мені здавалося, що ти нежиттєздатний, я за тебе завжди боялася. Тобі слід було стати лікарем". За інших обставин це, мабуть, сильно насмішило б мене. "Ну що ти, мамо, який з мене лікар?" — "У тебе є серце,— мовила вона.— Іра так не може". — "Іра старається",— захистив я сестру.— "Ірі давно вже байдуже",— відповідала вона. Два роки тому Ірина вдруге одружилася, зібралася до чоловіка — він жив у іншому місті. Мати була проти цього шлюбу. Сестра подзвонила з аеропорту: "Я їду до чоловіка". Тепер, довідавшись про хворобу, вона повернулась. "Я перевернусь у труні,— сказала мати,— якщо він житиме тут, у батьковій квартирі". У ці хвилини вона була тією ж, що й раніше — несхитною, непримиренною, владною. Сестра заспокоювала матір — вона самітня, шлюб розладнався. Я зрозумів, що це чиста вигадка. Часом дзвонив міжміський, сестра щось нерозбірливо бубоніла. "Сонечко,— чув я,— — все гаразд. Що "гаразд"? — питався я подумки. Одного разу я зрозумів, вловив одне речення: "Ні, сонечко, він тут не житиме". Йшлося про мене. (Пауза.) Матері було дуже важко: вона вже не підводилася, але домом

намагалася керувати. Волю вона мала могутню. Навіть братові, котрий чаклував на кухні, давала поради, кривлячись від болю. Якось вона сказала мені: "Знасш, що я згадала? Абрикосове дерево. Воно росло в Ташкснті, в евакуації. І я, ще зовсім крихітка, залазила на нього і їла абрикоси. Ніколи в житті не їла нічого смачнішого". На той час і друга пухлина стала зникати на очах. Настрій у всіх піднісся. Пізно вночі, зробивши матері перев'язки, ми відкоркували пляшку шампанського — брат, я і наша травниця — вона часом лишалася в нас. Я сказав, які ми їй вдячні. Вона схитнула головою: "Якби ж то ми почали раніше... хоча б на два місяці раніше. А тепер у неї надто мало сил". — "Якби лікар сказав мені все тоді, коли прийшов до нього вперше,— мовив я.— Скільки часу ми втратили!" — "Вона заборонила йому говорити",— докинув наразі брат.— "То вона що, все знана?" — "Так".—-"І ти знав?" — "Так".— "Чому ж ти мені не сказав?" — Він розгублено пробурмотів: "Мама заборонила". —— "1 ти послухався?" "Я завжди її слухався".— Атож, так воно й було. Він подався до матері у спальню й одразу ж повернувся. "Спить, мов зайчик",— сказав він, і мені, пригадую, сподобалося це порівняння із такою беззахисною істоткою. Я наблизився до прочинених дверей, наслухаючи: дихання було рівне, дихання здорової люди. І мені стало гарно і спокійно. "А чи не розкоркувати нам іще одну пляшчину за нашу мамочку?"— запитав я брата. "Буде зроблено",— устав він з готовністю. "Боже мій,— простогнала травниця,— я ж геть сп'янію". Ми допили другу пляшку і вийшли на сходи курити. Ми сиділи й теревенили. Про книжки, про таємниці життя і смерті і про бозна-які нісенітниці; з'явилася надія, і стало нам весело — вперше за останні місяці, і все здавалося простим, безхмарним. Хотілося всіх любити і знов радіти життю. А вранці матері погіршало; говорила вона з трудом, нерозбірливо, вже не їла і не пила, відмовлялася приймати ліки, тільки дивилася в одну точку, тоді спроквола вела очима по кімнаті, мовби супроводжуючи поглядом когось зримого. У неї з'явився той же невидющий, наскрізний, нетутешній, погляд, що його я бачив у батька. На третій день мама померла. Приїхав лікар, видав свідоцтво. Прийшов, обтрушуючись із дощу дільничний — виписав направлення до моргу. Пожалівся: "Стільки справ у суботу. Сердечників багато. Залізуть до ванн, пустять гарячу воду — і мругь". Я зайшов до мами. У сусідній

кімнаті Ірина говорила по телефону. Я чув: "Сонечко... так жахливо... відмучилась... Приїзди швидше!.." — І знову ласкаво: "Сонечко..." Це був голос щасливої жінки. Під іконою, що я колись подарував матері, горіла свічка. Мама лежала на ліжку із складеними на грудях руками. Я дивився на її обличчя і думав, що ні роки, ані смерть не владні над ним. "Яка вродлива наша мама",— мовив я тихо. — "Так",— шепнула сестра.— "І завжди була вродливою". — "Так. Вона тебе дуже любила". Сльозам я не вірив, словам повірив. Усе правда — вона мене любила. Принаймні увесь цей час. Мабуть, нам випало страждати, багато страждати, щоб ми зрозуміли і одне одного, і те що ми одне для одного важимо. (Пауза.) Приїхало двое неохайних і мокрих чоловіків з моргу, вони зайшли, наслідивши на підлозі, до маминої спальні, попросили церату, розстелили її, тоді ковдру, загорнули матір і вже зібралися були нести.— "А ноші?"-— кіпитав я.—— "Та ми вже так. дуже у нас сходи вузькі". — "Ви що?— — сказав я.— Ми вам допоможемо, давайте усе ж по-людськи". І хапливо, якось крадькома, ми спустилися на перший поверх. Під дверима стояв мікроавтобус густого темно-зелсиого кольору. Я обережно посунв ноші всередину. "Ви скажіть черговому, я дзвонив йому", — я тицьнув одному з них гроші. — "Та не треба",---— сказав він, але гроші взяв. Автобус рушив. Я стояв під дощем і дивився, як даленіють габаритні червоні вогники. Вулиця мов вимерла —ні людей, ні машин. Не хотілося повертатися в дім, не хотілося рухатись, не хотілося жити. Я стояв, змоклий до рубля, грибний дощ заливав мені очі, а я все дивився й дивився туди, де зник автобус із моею мамою. "Ходімо!"— торкнув мене за рукав брат. "Ходім..." (Довга пауза.) Я не спав тієї ночі і думав: чи був я хоч коли щасливим? І що ж воно таке —---— щастя? Невже робота? Чи друзі? Чи тс, що зветься успіхом? Друзі йдуть, робота гнітить, ти бачиш, що можна виконати її краще. успіх нетривкий і швидкоплинний... А може, щастя — коли стоїш у незнайомому аеропорту і дивишся в очі, у котрих віддзеркалюється твое очманіле від радості обличчя? Коли, чекаючи пересадки, сидиш цілісіньку ніч на якійсь станції і не помічаєш ні замицьканих стін, ні запльованої підлоги, ані напівбожевільного п'яного подружжя — інвалідів-жебраків, котрі тут-таки зчинили бійку між собою — адже за кілька годин ти побачиш її! Чи коли, прочекавши на холодній платформі спізнілий на дві години поїзд,

бачиш у дверях вагона любу тендітну постать? Коли їдеш нічною приморською дорогою і, бурмочучи щось недоладне, тицясшея чолом, носом, губами у її вушко, таке чарівне й неповторне, і не бачиш — відчуваєш у темряві її оксамитову усмішку. Куди воно все дівається потім? Витончується, стирається, рветься? І сльози і сварки, і заклинання і заборони дзвонити, а ти все ж таки дзвониш, на щось сподіваючись; і трубку бере її подруга, і за підказкою, з її голосу — ти чуєш її шепіт поруч, — говорить, що її немає і не буде, що треба щось вирішувати, так далі неможливо: вона вже вся вимучилася, перепалася, перевелася нінащо. І це все правда, але, поклавши трубку, ти чуєш, як ваша розмова обговорюється, які вираховуються варіанти... і щось утримує тебе від останнього і бажаного кроку. І врешті надходить та мить, коли розлючені невірою, засмикані взаємними докорами, ви вирішуєте розстатися. А тоді, через кілька років, ви зустрічаєтеся, ви згадуєте усі ваші милі подробиці, із задоволенням дивитеся одне на одного, із холодним безживним задоволенням. "Приємно було з тобою побачитися!" Куди ж воно все летить, пропадає? І чи потрібне було? Мені або їй? Усе життя моє — безглузда книжка, на кожній сторінці, де слово "щастя", я бачу: прочерк, прочерк, прочерк... "Ти щасливий?"— запитала якось дружина. — "Так",— відповів я, розуміючи, що кажу неправду, кажу так лише тому, що вона хоче цс почути. — "А я щаслива, знаєш",— мовила вона. Тепер і вона мені так не скаже. То що ж це? І хто був щасливий? Хтось же був. (Усміхнувся, повертаючись до інтонації першої частини.) Кумедно звучить: "Щасливий той, хто щасливий". Сам придумав. Слід запам'ятати. Такі думки не щодня навідуються. Може, хто й був, а я от ні... (Нараз урвав себе.) Ні! Згадав! Я був щасливим, був! Того дня, коли мама принесла велику картонну коробку — ми жтіли тоді вчотирьох у одній кімнаті, — і заходилась розв'язувати її. І з її ледь лукавого погляду я збагнув: мені тут щось перепаде. І я не помилився. З коробки мама вийняла великий синій, сяючий лаком автомобіль. Як забилося моє серце! Як я завмер! Як затремтів, увесь, ще не ймучи віри, що це диво — моє, моє! Як стояв я, не в змозі зронити ні слова, не наважуючись і руку простягнути по цей скарб! А мати, щаслива моєю радістю, молода, гарна, весела, передала іграшку батькові, і той став заводити її. Він вийняв ключик, притримуючи коліщатка, поставив

машину на підлогу і забрав руку. Чи ж передати це відчуття, цей захват, це щастя! Синій автомобіль! Він дзижчить і мчить по колу, смішно наштовхується на ніжки стільців, вганяється носом у диван, і тоді батько чи бабуся нахиляються і поправляють його, і він знову їде своєю, призначеною лише йому, безкінечною дорогою по щербатому старому паркету, де в кожній мостині м'яко відсвічується жовта лампочка під стелею, а мати, батько, бабуся дивляться на мене з усмішкою — ми сидимо усі вчотирьох у світлому колі, окресленому тінню від абажура, а автомобіль усе їде та їде — від одного до другого, від одного до другого, мовби снуючи між нами невидиму, але вічну ниточку. І ниточка ця ніколи не розірветься, і ми будемо разом завжди і всюди, тому що інакше просто не може бути. Четверо найближчих людей! І все буде добре в нашому житті, і все в нас іще попереду. Ми завжди будемо разом, ми завжди всміхатимемося одне одному, ніколи не розлучимося, не захворіємо, не помремо — навіть у один і той же день. (Пауза.) Але... все ж таки... треба працювати. То на чому я спинився?..

Кінець